

Теоретичні основи дослідження педагогічних можливостей діалогу
в загальноосвітніх навчальних закладах Великої Британії

Романко І. Г.

Ключові слова: діалог, мовленнєва взаємодія, педагогічне спілкування, педагогічна взаємодія.

Вступ. В даний час в умовах гуманізації і індивідуалізації навчання особливе значення має ідея діалогу, яка може спонукати багатьох до пошуку шляхів її реалізації. Дослідження в різних областях сучасного знання (педагогіці, психології, культурології і т.д.) демонструють надзвичайну плідність ідеї діалогу, багатство її методології. Розуміння принципової неоднозначності діалогу істотно підсилює цей методологічний потенціал, розширює і заглиблює сферу його застосування, відкриває нові перспективи і можливості для вивчення цілого ряду традиційних проблем, в числі яких і проблема людини.

Метод дослідження полягає у теоретичному дослідженні педагогічних можливостей діалогу. У сучасній британській літературі зустрічаються згадки не тільки про форми діалогу, але і про його типи, види, моделі опис яких пропонуються різними ученими:

- діалог з провідною роллю одного з суб'єктів і діалог на рівних (типи) (Дж. Лорілард);
- повчальний, пошуковий, творчий, виховуючий, (Д. Брансфорд);
- мотиваційний, критичний, конфліктний, автономний, духовний (С. Кроувел);
- пізнавальний, науковий, етичний, духовно-смісловий, інтелектуальний, педагогічний і т.д.

Мета дослідження. У даному дослідженні діалогу ми звертаємося до розгляду тільки зовнішнього діалогу у британській школі (надалі просто

"діалог"), розуміючи під ним мовленнєву взаємодію (розмову (бесіду)) між двома або декількома рівноправними і вільними суб'єктами, з приводу діяльності і відносин, що приводить до отримання загального. Для нас діалог виступає в єдності інтерсуб'єктної та інтрасуб'єктної взаємодії. Розглядаючи діалог, будемо його розглядати і як діалог—процес, оскільки істотно, щоб:

- акценти діалогу не були зміщені в одну із сторін взаємодії, такий "діалог на рівних" немислимий без паралельного розгортання інтрасуб'єктного діалогу кожним суб'єктом, тому в нашому розумінні діалог набуває характеристики внутрішнього (діалогу—процесу) і будується з урахуванням порівняння;
- взаємодія проникала у глибинні, сутнісні, смислові пласти;
- діалог був не тільки способом передачі значень, способом їх об'єкту, але і став способом творчого співвимірювання, співрозвитку, співтворчості, со-існування, згоди, співвідношення, співчуття, співпереживання та таке інше перетворюючих його на умову, засіб і результат розвитку суб'єктів та їх взаємодії.

"Я" і "Ти" — співтворці самих себе і один одного в діалозі і за допомогою діалогу, що дозволяє, з одного боку, зафіксувати початкову орієнтацію людини на іншого, через і за допомогою того, що якого творить себе, свій внутрішній світ, зовнішні обставини (цей процес, власне, йде з самого народження людини); з другого боку — розглядати людину як творця свого власного життя в процесі його змістовної діалогічної взаємодії з іншими (механізм самореалізації).

Результати цього процесу виступають як внутрішній продукт власних зусиль особистості, і як власна передумова її саморозвитку. Засоби, якими користується особистість, перетворюються на необхідні умови цього внутрішнього розвитку, до специфічного "органу суб'єктивності". Особистість перестає бути простим накопичувачем знань, досвіду, інформації, існуючих в суспільстві норм, стандартів, культурних цінностей і ін. (проблема традиційної системи освіти і виховання). Співвимірювання

відкриває особливу значущість внутрішньої культури особистості, її здатності, що безперервно росте, в собі і через себе відтворювати і оновлювати знання, існуючі культурні цінності. Важливим стає їхня творча переробка конкретною особою, їхнє перетворення через виявлення особового значення, відкриття нового для себе. У цьому суть розвитку внутрішньої культури особи, розгортання персоніфікованих людських сил і здібностей, механізму її самореалізації [1].

Спілкування "Я" і "Ти" для особистості — важливе джерело нових значень, нових форм, отримання способу найадекватнішої реалізації своїх сил і здібностей, свого потенціалу за рахунок розширення меж вибору, знань, досвіду і т.д. Цей процес не може скоюватися чисто механічно, він розрахований на співдію, співмислення, серйозну внутрішню роботу і мету — діалог, співтворчість, що розвиває обидві сторони цього процесу.

У навчанні і вихованні все відбувається з людиною як цілісністю, несумісною з розкладанням на частини ("знання", "навички", "відчуття" і т.д.), і тому вони вимагають синтетичного відношення до людини, відносини з позицій різних культур, тобто всього того, що може надати діалог [3;4].

На підставі вивченої літератури в умовах діалогу були виділені інформаційна і особова складові. Інформаційна включає: тему діалогу; початкові теоретичні знання по вибраній темі ("блоки знань"); знання про діалог і "правила" його проведення (правила комунікації, принципи кодексу полеміки і ведення конструктивного діалогу) [2;3;4]. Особова — для вчителя — стиль поведінки, професіоналізм (інформованість, дослідницькі, організаторські, конструктивні, прогностичні функції), характер реальної взаємодії (діалогічний-монологічний) в процесі навчання і т.д.; для учня — комунікативні здібності.

Як способи проведення діалогу в умовах учбової і виховної діяльності можуть бути використані: навчальний діалог, створення проблемної ситуації, урок-діалог, колективні способи навчання, соціальна взаємодія, "мозкова атака"; навчання учнів задавати питання, соціальна взаємодія, моделювання

ситуації взаємодії за допомогою знакових засобів, схем і моделей діяльності, в яких фіксуються склад індивідуальних дій, спосіб їх розділення між учасниками, послідовність виконання і т.д., тобто такі способи, які припускають діалогічну взаємодію учасників.

Для характеристики третьої складової педагогічних можливостей виділені інтелектуальна, емоційна і соціальна функції.

Інтелектуальна функція включає початковий рівень — інформаційний (у предметі і в діалозі) і вищий — рівень критичного мислення (припускає використання таких когнітивних навиків і стратегій, які збільшують вірогідність отримання бажаного результату, відрізняються зваженістю, логічністю і цілеспрямованістю). Проаналізовано, що результатом роботи в діалозі є розумовий розвиток учня — збагачення знаннями, збільшення ступеня їх системності, оволодіння раціональними прийомами розумової діяльності; розвиток пам'яті, інтелектуальних умінь (аналізувати, синтезувати, узагальнювати, здійснювати індукцію і дедукцію і т.д.) і критичного мислення.

Емоційна функція діалогу заснована на тому, що емоції і мислення мають одні витoki, тісно переплітаються в своєму функціонуванні, і школяр більш схильний до впливу емоцій, ніж дорослий. Більш всього в діалозі розвиваються: комунікативні, гностичні емоції.

Соціальна функція діалогу полягає у тому, що на розвиток особистості, оцінку особових властивостей людини велике значення надає його соціальний статус. Суб'єкт діалогічної взаємодії, займаючи активну позицію, прагне до змін у власному житті. Дана функція нерозривно пов'язана з системою цінностей особи, яка складається під впливом потреб і інтересів самої особи і оточуючих її людей, виражається у відношенні до себе, до іншого, діяльності і т.д.

Вивчення основних понять дослідження, дозволило:

- виявити зв'язки, існуючі між діалогом — розмовою — бесідою — обговоренням — суперечкою — полемікою — дискусією — диспутом, які

реалізуються в безпосередньому спілкуванні людей, і визначити, що розбіжності учасників діалогу, можуть привести до суперечки, а від суперечки до діалогу можна прийти через обговорення, сумісні зусилля і співпрацю;[2]

- встановити при психологічному представленні діалогу, що мовне спілкування може бути різною мірою діалогізованим, діалог будується з урахуванням внутрішніх діалогів і впливає на емоції людини, його психофізіологічні стани, найістотнішою межею діалогу є взаємодія виражених в мові різних смислових позицій [7];
- у педагогічних дослідженнях розглянути діалог як процес (внутрішній діалог), контакт (зовнішній діалог), принцип побудови виховної взаємодії, умову, засіб, творчого співвимірювання суб'єктів, результат їх розвитку і взаємодії.

Сутність діалогу дотримуючись точки зору британських педагогів можна побачити в наступних його особливостях:

- головна умова діалогу — взаємне розуміння, яке допомагає дійти згоди, а потім і до синтезу позицій учасників [2;6];
- для нього специфічне поняття "партнерство", що означає суверенність, рівноправність взаємодіючих суб'єктів, коли не відбувається втрати неповторних особливостей (активність, самостійність і т.д.) кожного партнера і свободи його поведінки;
- в процесі діалогу відбувається взаємне саморозкриття партнерів, яке забезпечує досягнення ними ступеню духовної єдності;
- форми діалогу зумовлюються типами суб'єктів, вступаючих в спілкування, діалог може здійснюватися: в межах свідомості окремої особи (внутрішній діалог), між особами, між мікрогрупами, при цьому спілкування відбувається в прямому діалогічному контакті, який здійснюється на тій або іншій мові [2;5];

У діалозі передбачається існування різних світоглядів, типів мислення, логік, правил спілкування, тому погляд на протилежну думку не може

будуватися за принципом "краще—гірше", "вірно - невірно". Суб'єкти діалогу намагаються зрозуміти "інше" як "своє—інше", з тим, щоб і "своє" побачити як "інше—своє" [6].

Приведені раніше підходи до визначення поняття "діалог" дозволяють нам виділити наступні значущі в навчальній діяльності положення:

- побудова навчання на основі діалогу припускає вільний обмін думками між двома сторонами, і це можливо, коли учасники діалогу вже мають знання з предмету, що вивчається, з одного боку, а з іншою - володіють необхідними знаннями і уміннями вести діалог;
- ситуація діалогу на уроці припускає бесіду, яку вчитель наперед продумав і тепер сумісно з учнями, на основі їх питань і гіпотез намагається реалізувати;
- знання вчителем зв'язків діалогу — мовного спілкування — внутрішньої мови учня — необхідна умова продуктивного використання діалогу в учбовому процесі.

Перераховано особливості властиві діалогу між різними суб'єктами-особами, тому необхідно познайомити з ними учнів, перш ніж вступати в діалогічну взаємодію.

Висновок. Аналізуючи характер педагогічних можливостей діалогу як нових для сучасної британської системи освіти, ми розкрили його гуманістичний потенціал. Це ставить учителя в особливу етичну і методологічну позицію — відкрито висловлювати свої цілі, корисні для учнів, і доводити, що реалізуються саме ці цілі; не руйнувати культурні традиції; допомагати передавати з покоління в покоління накопичене, традиції, підтримувати і розвивати діалог часів і культур.

В основі діалогу — повноправний суб'єкт, тут відбувається переорієнтація школи у результаті розвитку особистості учня, його індивідуальність, знімається необхідність перенавантажувати пам'ять великим об'ємом швидко застарілих знань, отримуються навички критичного мислення.

Природна діалогічність свідомості, узята як інструмент, що спонукає до самовиховання і самонавчання, активізує саморозуміння, підвищує ефективність і результативність освітнього процесу.

Діалог не просто виявляє суть людської особистості, в ньому людина формується як особа. Лише, відносячись до іншої людини як до себе, ми починаємо відноситися до себе як до людини.

Література

1. Crowell, S. G. Dialogue and text: re-marking the difference' in T. Maranhao (ed.) The Interpretation of Dialogue, Chicago: University of Chicago Press, 1990. – 68 p.
2. Elliott, J. Action research for educational change. Developing Teachers and Teaching Series. Buckingham: Open University Press, 1991. – 45 p.
3. Gibbs, G. (ed) Improving Student Learning. Theory and Practice. Oxford: The Oxford Centre for Staff Development. – 1994.
4. Giroux, H. A. Theory and Resistance in Education. A pedagogy for the opposition, London: Heinemann, 1983. – 132 p.
5. Habermas, J. Communication and the Evolution of Society (trans. T. McCarthy), London: Heinemann, 1979.
6. Laurillard, D. Rethinking university teaching. A framework for the effective use of technology. London: Routledge, 1993. – P. 25 –53.